

JĘZYKOZNAWSTWO

LIDIA LEWICKA*

ORCID: 0000-0003-0224-3068

Wydział Filologiczny Uniwersytetu Szczecińskiego

JEDNOSTKI LEKSYKALNE Z ZAKRESU BIBLIOTEKOZNAWSTWA W *UNIWERSALNYM SŁOWNIKU JĘZYKA POLSKIEGO* POD RED. STANISŁAWA DUBISZA

Celem mojego artykułu jest przeanalizowanie wyrazów i wyrażeń z zakresu bibliotekoznawstwa zawartych w *Uniwersalnym słowniku języka polskiego* pod red. Stanisława Dubisza (Dubisz, 2003). Interesuje mnie przede wszystkim to, które z nich opatrzone są w tym zbiorze kwalifikatorem *bibliot.[ekoznawstwo, bibliotekoznawczy]* (Dubisz, t. 1, 2003, s. LXXXVIII) oraz czy zawarte są w nim inne jednostki leksykalne charakterystyczne dla wybranej dyscypliny naukowej, a sygnowane odmiennymi kwalifikatorami lub nieopatrzone żadnym z nich. Rozważania dotyczące zebranego materiału poprzedzę ustaleniami dotyczącymi obszaru badawczego bibliotekoznawstwa oraz jego miejsca w obrębie szeroko rozumianej współcześnie bibliologii. W teoretycznej części rozważań wyjaśnię również pojęcie *kwalifikator*, przedstawię rozwój tego typu informacji w słownikach i wskażę moment w historii leksykografii polskiej, w którym w zbiorach leksykograficznych pojawia się skrót *bibliot.*, czyli informacja, że pewna jednostka leksykalna typowa jest dla bibliotekoznawstwa, czy też ma charakter bibliotekoznawczy.

W dużym powojennym *Słowniku języka polskiego* pod red. Witolda Doroszewskiego *bibliotekoznawstwo* zdefiniowano jako naukę „o formach i metodach pracy bibliotekarskiej związanej z organizacją i prowadzeniem bibliotek; bibliotekarstwo”

* Lidia Lewicka – absolwentka kierunku Bibliotekoznawstwo i Informacja Naukowa na Uniwersytecie Szczecińskim. Od 1995 roku pracownik Biblioteki Głównej Uniwersytetu Szczecińskiego, obecnie Biblioteki Wydziału Prawa i Administracji US. Doktorantka na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Szczecińskiego. Zainteresowania badawcze – książka i biblioteka w ujęciu językoznawczym, językowy obraz książki we współczesnej polszczyźnie oraz obecność słownictwa związanego z bibliotekoznawstwem we współczesnym języku polskim; e-mail: ekolidka@wp.pl.

(Doroszewski, t. 1, 1958, s. 484). W znacznie późniejszym od niego *Słowniku współczesnego języka polskiego* pod redakcją naukową Bogusława Dunaja (Dunaj, 1996) potraktowano interesujący nas termin jako jednostkę homonimiczną. *Bibliotekoznawstwo I* zostało w nim zdefiniowane jako „dział nauki o książce, będący historyczną i teoretyczną podstawą bibliotekarstwa i dziejach (sic! – dopisek – L.L.) bibliotek” (Dunaj, 1996, s. 56), *bibliotekoznawstwo II* potraktowano zaś jako synonim *bibliologii*¹ rozumianej w tym zbiorze jako „nauka o książce, obejmująca edytorstwo, bibliografię, bibliotekarstwo, wiedzę o księgarstwie i czytelnictwie; księgoznawstwo, biblioznawstwo” (Dunaj, 1996, s. 56). W wydany w 2000 roku *Innym słowniku języka polskiego* pod redakcją Mirosława Bańki wyjaśniono, że *bibliotekoznawstwo* „to nauka o metodach pracy bibliotekarskiej i prowadzeniu bibliotek” (Bańko, 2000, s. 92). W słowniku tytułowym, opracowanym pod redakcją Stanisława Dubisza a pochodzącym z 2003 roku, przy terminie *bibliotekoznawstwo* umieszczono kwalifikator *nauk.*[oznawstwo, nauka, naukoznawczy, naukowy] (Dubisz, t. 1, 2003, s. LXXXIX) i wyjaśniono, że jest to „nauka o teoretycznych podstawach bibliotekarstwa i dziejach bibliotek” (Dubisz, t. 1, 2003, s. 249). W najnowszym zbiorze leksykograficznym, czyli dostępnym w internecie *Wielkim słowniku języka polskiego* pod redakcją Piotra Źmigrodzkiego przedmiotowe hasło również zostało opatrzone kwalifikatorem *nauk.*[oznawstwo, nauka, naukoznawczy, naukowy] i objaśnione jako nauka zajmująca się „teoretycznymi i praktycznymi problemami działania bibliotek” (Źmigrodzki, 2018), wywodząc jego pochodzenie od leksemów *biblioteka* oraz *znać*.

Bardziej szczegółowo pojęcie *bibliotekoznawstwa* rozpatrują słowniki encyklopedyczne. W wydany w roku 2011 *Podręcznym słowniku bibliotekarza*, opracowanym przez Grzegorza Czapnika i Zbigniewa Gruszkę, przy współpracy Hanny Tadeusiewicz, doprecyzowano, że *bibliotekoznawstwo* to: „dyscyplina naukowa, należąca do nauk społecznych, zajmująca się badaniem bibliotek jako określonego systemu komunikacji społecznej oraz roli tegoż systemu w szeroko pojętej kulturze. B.[ibliotekoznawstwo] jest jedną z subdyscyplin wchodzących w skład bibliologii” (Czapnik, Gruszka, 2011, s. 43). Z kolei *bibliologia* we wspomnianym słowniku to: „kompleksowa dyscyplina naukowa (zespół dyscyplin), której przedmiotem jest książka i jej funkcja społeczna, badane w stadiach: produkcji, rozpowszechniania i użytkowania (czytelnictwa). B.[ibliotekoznawstwo] obejmuje: bibliografię, bibliotekarstwo i bibliotekoznawstwo, drukarstwo i działalność wydawniczą, iluminatorstwo, ilustratorstwo, introligatorstwo, księgarstwo, księgoznawstwo, papiernictwo, rękopisoznawstwo” (Czapnik, Gruszka, 2011, s. 35).

Najszerzej termin *bibliotekoznawstwo* opisany został w *Encyklopedii książki* (Żbikowska-Migoń, Skalska-Zlat, t. 1, 2017). Czytamy w niej, że *bibliotekoznawstwo* to:

1 Por. „bibliotekoznawstwo [...] to samo co bibliologia”. *Słownik współczesnego języka polskiego* (Dunaj, 1996, s. 56).

dyscyplina badająca i ustalająca warunki oraz zasady sprawnego działania bibliotek w aspekcie ich różnorodnych i zmieniających się w czasie funkcji społecznych. Przedmiotem badań są wszystkie strukturalne elementy składające się na pojęcie biblioteki jako instytucji, tj. zbiory, czytelnie (użytkownicy), pracownicy biblioteczni, system organizacyjny oraz baza materialno-techniczna. Elementy te bada się w ich wzajemnym powiązaniu i w odniesieniu do celów, jakim mają służyć. Bibliotekoznawstwo obejmuje badaniami zarówno pojedyncze biblioteki, jak też ich różnorodne kategorie i sieci w układach krajowych i międzynarodowych w połączeniu z ich otoczeniem społecznym oraz in. systemami komunikacji społecznej. W B.[iblotekoznawstwie] wyróżnia się trzy podstawowe warstwy jego materii naukowej. Na pierwszą składa się jego teoria, uogólniająca i systematyzująca dyscyplinę, wciąż jeszcze mało opracowana i budząca kontrowersje, która zajmuje się m.in. typologią i funkcją społeczną bibliotek, metodologią dyscypliny, klasyfikacją zbiorów, terminologią (definiowaniem pojęć) itp. Druga (opisowa) obejmuje wiedzę o bibliotekach, ich przeszłości i stanie aktualnym oraz o procesach w nich zachodzących. Trzecia (pragmatyczna) – o wyraźnym kierunku prakseologicznym, gromadzi doświadczenie praktyki bibliotekarskiej i dąży do wypracowania najlepszych wzorów organizacyjnych, czynnościowych (metodycznych), przedmiotowych i technicznych. Określa się ją terminem bibliotekarstwo, które jest formą B.[iblotekoznawstwa] stosowanego, a często także jest z B.[iblotekoznawstwem] utożsamiane (Żbikowska-Migoń, Skalska-Zlat, t. 1, 2017, s. 389–390).

Mając na uwadze przedstawione powyżej definicje i odwołując się do własnego długoletniego doświadczenia zawodowego, przyjmuję w swoich rozważaniach rozumienie bibliotekoznawstwa zawarte w *Encyklopedii książki* z 2017 roku. W związku z tym uznaję, że bibliotekoznawstwo to dyscyplina wiedzy obejmująca zakresem swych badań bibliotekę jako instytucję pełniącą na przestrzeni dziejów zmieniające się funkcje społeczne w następujących obszarach:

- **typologia i funkcje społeczne bibliotek** (przykładem wyrazów i wyrażen nazywających tego typu zjawiska są m.in.: *biblioteka publiczna, biblioteka uniwersytecka, biblioteka zakładowa, Biblioteka Narodowa, Biblioteka Jagiellońska, księżnica*),
- **zbiory występujące w różnych formach w procesie ich pozyskiwania, opracowywania, magazynowania i udostępniania** (czego przykładem mogą być sformułowania typu: *zakup, zamówić, akcesja, sygnatura, sygnatura akcesyjna, klasyfikacja, księgozbiór, volumen, wolumen, wolumin, foliał, katalog, katalog przedmiotowy, katalog działowy, kartoteka, fiszka, kodeks, kompendium, książka, księga, album, atlas, e-book, pergamin, zwój, rękopis, klocek, dublet, baza danych, czasopismo, dziennik, dwumiesięcznik, dwutygodnik, seria, bestseller, biały kruk, magazyn, regal, półka, zszywka, wypożyczyć, wypożyczać*),

- **czytelnicy jako społeczność pozyskiwana przez biblioteki, poddawana badaniom preferencji i zainteresowań czytelniczych, ujawniająca też różnego rodzaju bariery czytelnicze** (tu m.in. określenia typu: *ankieta, ankietować, ankietowany, ankietowana, zainteresowania, czytanie, czytać, czytelnictwo, czytelniczka, czytelnik, użytkownik*),
- **pracownicy biblioteczni z uwzględnieniem szczebli rozwoju zawodowego obowiązujących w bibliotekach naukowych** (są to m.in. nazwy typu: *bibliotekarka, bibliotekarz, bibliotekoznawca, adiunkt, kustosz, magazynier, dyrektor, kierownik*),
- **system organizacyjny bibliotek** (np.: *czytelnia, wypożyczalnia, agenda, dział, sieć, siedziba, sekcja, filia*),
- **baza materialno-techniczna** (np.: *czytnik, komputer, drukarka, skaner, kserokopiarka*),
- **wyodrębnianie i określanie zakresu pojęć charakterystycznych dla obszarów badawczych związanych z bibliotekoznawstwem** (np.: *bibliotekoznawstwo, bibliotekoznawczy*).

Klasyfikacja i opracowanie zbiorów bibliotecznych, niezbędne dla prawidłowego przebiegu procesu udostępniania samych zbiorów i zawartych w nich informacji, powoduje, że *bibliotekoznawstwo* wkracza też w zagadnienia z obszaru *literaturoznawstwa* czy *edytorstwa*. Z bibliotekoznawczego punktu widzenia książka jest dla mnie obiektem zainteresowania ze względu na:

- wartość historyczną (np. *biały kruk, cymelia, starodruki*),
- cechy fizyczne (np. *format, objętość*),
- formę (np. *zwój, papirus, kodeks, e-book*),
- zawartość (w celu trafnej klasyfikacji i przypisania do określonej dziedziny wiedzy, typu literatury bądź właściwego kręgu odbiorców) oraz jako
- źródło podstawowych elementów opisu bibliograficznego (np. *tytuł, podtytuł, autor, redaktor, współautor, wydawca, wydawnictwo, wydawnictwo zbiorowe, wydanie zbiorowe, strona, praca zbiorowa*).

Jak wynika z powyższych ustaleń, słownictwo z zakresu bibliotekoznawstwa to obszerny zbiór wyrazów i wyrażeń opisujących w różnych aspektach zbiory biblioteczne, miejsca ich udostępniania, a także ludzi, którzy te zbiory udostępniają oraz osoby, które z nich korzystają.

Przejdźmy do kolejnego wstępnego zagadnienia, a mianowicie problemu kwalifikatorów w słownikach. Według definicji zawartej w *Uniwersalnym słowniku języka polskiego* pod red. Stanisława Dubisza *kwalifikator* to termin z zakresu edytorstwa, objaśniany jako: „informacja, zwykle w postaci skrótu, podawana przed niektórymi definicjami w słowniku, encyklopedii, określająca zakres użycia danego wyrazu lub jego charakter” (Dubisz, t. 2, 2003, s. 376). W artykule Bogdana Walczaka (1988,

s. 413–422) pt. *Kwalifikatory w słownikach języka polskiego* warto zwrócić uwagę na następującą informację:

system kwalifikatorów przeszedł w słownikach języka polskiego długą ewolucję. Pod względem formalnym rozwój ten przebiegał od uwikłanych w tekście wielowyrazowych, okazjonalnych, często nieprecyzyjnych określeń do kwalifikatorów używanych dzisiaj, o ustalonej formie i sprecyzowanej funkcji. Momenty przełomowe w tym rozwoju wyznaczone są przez słownik Troca, który pierwszy takie kwalifikatory wprowadził i Słownik wileński, który je upowszechnił i ostatecznie ugruntował ich użycie.

Próby stosowania załączkowej formy kwalifikatorów można upatrywać już w średniowiecznych glosach. W różnych zabytkach piśmiennictwa odnajdujemy je przy wyrazach o ograniczonym zasięgu terytorialnym, co pokazuje, że najwcześniej uświadamianymi obszarami różnic w używaniu języka były te dotyczące zróżnicowania terytorialnego. Renesansowy *Leksykon* Jana Mączyńskiego (1564) zawiera w miarę systematycznie stosowane kwalifikatory terytorialne i stylistyczne. Pojawia się w nim kwalifikator chronologiczny, który jednak określa tylko słownictwo najnowsze, neologizmy i nowotwory wyrazowe autora². Kwalifikatory chronologiczne w pełnym tego słowa znaczeniu, służące do dookreślenia archaizmów, wyrazów przestarzałych a także słów najnowszych i neologizmów pojawiły się w *Thesaurusie* Grzegorza Knapiusza z 1621 roku. Przełom w zakresie kwalifikowania wyrazów przyniósł jeden z dwóch³ dużych oświeceniowych słowników języka polskiego, mianowicie *Nowy dykcjonarz, to jest Mownik polsko-niemiecko-francuski* autorstwa Michała Abrahama Troca wydany w 1764 roku w Lipsku. Innowacją wprowadzoną przez autora było zastosowanie skrótowych kwalifikatorów jednowyrazowych, wyróżnianych kursywą, występujących w stałym miejscu w obrębie artykułu hasłowego przed znaczeniem lub bezpośrednio po wyrazie hasłowym. Drugą nowością wprowadzoną przez Troca były kwalifikatory w formie nieliterowego znaku graficznego – gwiazdki. W kontekście badanego przeze mnie zagadnienia warto podkreślić, że to właśnie w tym słowniku po raz pierwszy pojawiły się kwalifikatory w odniesieniu do terminów specjalnych. Rozwinięcie tytułu dzieła: *z przydatkiem przysłów potocznych, przestrog gramatycznych, lekarskich, matematycznych, fortyfikacyjnych, żeglaskich, łowczych i inszym naukom przyzwoitych wyrazow* (sic! – dopisek L.L.), wskazuje na zakres terminów zamieszczonych w tym zbiorze. Wśród wymienionych dziedzin nie została jednak wyszczególniona interesująca mnie terminologia z zakresu nauki o książce. Z kolei wydany w latach 1807–1814 sześciotomowy *Słownik języka polskiego* Samuela Bogumiła Lindego, w porównaniu ze słownikiem

2 Chodzi o wyrażenie „może być zwan”.

3 W tym okresie oprócz słownika Troca, powstał jeszcze *Nowy wielki dykcjonarz* autorstwa Piotra Daneta, w którym część polską opracował prawdopodobnie Franciszek Koła.

Troca, w dziedzinie kwalifikowania wyrazów wykazuje pewien regres. Przełomowy dla rozwoju systemu kwalifikowania wyrazów okazał się dwuczęściowy *Słownik języka polskiego* [...] wydany w Wilnie w 1861 roku staraniem i kosztem Maurycego Orgelbranda⁴. Znajduje się tu rozbudowany system kwalifikatorów „o całkowicie już współczesnym kształcie formalnym, w komplecie zestawionych i objaśnionych na wstępie, na ogół jednoznacznych co do pełnionej funkcji, stosowanych z zasady, a nie sporadycznie. Spotykamy tu już wszystkie do dziś używane typy kwalifikatorów” (Walczak, 1988, s. 420). Są więc wśród nich także te społeczno-środowiskowe i terminologiczne dotyczące terminów naukowych, jednak nadal nie ma kwalifikatorów określających słownictwo z zakresu nauki o książce i bibliotece. Zmian w tym względzie nie przynosi również wydany w latach 1900–1927 ośmiotomowy *Słownik języka polskiego*⁵ autorstwa Jana Karłowicza, Adama Kryńskiego i Władysława Niedźwiedzkiego ani też wydany w latach 1958–1969 jedenastotomowy *Słownik języka polskiego* pod red. Witolda Doroszewskiego⁶. Przełomowy z punktu widzenia badanego przeze mnie zagadnienia jest opublikowany w roku 2003 *Uniwersalny słownik języka polskiego* pod redakcją Stanisława Dubisza, w którym wśród ponad 90 kwalifikatorów profesjonalno-naukowych (Dubisz, 2003, s. XLIV) występuje wreszcie kwalifikator *bibliot.[ekoznawstwo, bibliotekoznawczy]* (Dubisz, t. 1, 2003, s. LXXXVIII).

Przejdźmy zatem do zasadniczej części rozważań, czyli charakterystyki wyrazów z zakresu bibliotekoznawstwa zawartych w tym ostatnim zbiorze. Znamienne jest, że wspomniany kwalifikator został użyty do zaklasyfikowania bardzo nielicznej grupy wyrazów. Pojawia się on mianowicie w 30 artykułach hasłowych związanych z bibliotekoznawstwem, w obrębie których występuje łącznie 27 bibliotekoznawczych jednostek leksykalnych⁷. Są to: *akcesja* – pod tym pojęciem mieści się: a) «przyjmowanie i rejestrowanie książek i czasopism wpływających do biblioteki»; b) «księga wpływów do biblioteki»; c) «znak literowo-liczbowy umieszczony na książce, oznaczający wpisanie jej do księgi wpływów; sygnatura akcesyjna» (Dubisz, t. 1, 2003, s. 33); *bibliografia rozumowana* «bibliografia, katalog, w których pozycje bibliograficzne są opatrzone notatką dotyczącą treści dzieła» (Dubisz, t. 3, 2003, s. 1063); *biblioteka podręczna* «najczęściej używane książki wydzielone z ogólnego księgozbioru, z których można korzystać bezpośrednio w czytelnicy przy bibliotece» (Dubisz, t. 3, 2003, s. 254); *biobibliografia* «bibliografia poświęcona jednemu autorowi, zawierająca dane biograficzne, informacje dotyczące opracowań twórczości autora oraz

4 Nazywany też *Słownikiem wileńskim*.

5 Nazywany też *Słownikiem warszawskim*.

6 W słowniku tym pojawiają się kwalifikatory określające nowe dyscypliny nauki oraz nowe dziedziny aktywności ludzkiej, jednak nadal nie są wyodrębniane określenia z dziedziny nauki o książce.

7 Niektóre jednostki leksykalne pojawiają się w dwóch różnych artykułach hasłowych. Np. *katalog działowy* odnotowany został zarówno w artykule hasłowym *katalog* jak i *działowy*.

dokładny wykaz jego dzieł» (Dubisz, t. 1, 2003, s. 263), *biobibliograficzny* „przym. od biobibliografia: O Dane biobibliograficzne” (Dubisz, t. 1, 2003, s. 263), *fiszka* «kartka w kartotece» (Dubisz, t. 1, 2003, s. 912), *foliał* «książka drukowana lub rękopiśmienna w formacie folio; foliant» (Dubisz, t. 1, 2003, s. 925), *foliałowy* „przym. od foliał (zwykle w zn. 2 *bibliot. edytor*)” (Dubisz, t. 1, 2003, s. 925), *foliant* «książka drukowana lub rękopiśmienna w formacie folio» (Dubisz, t. 1, 2003, s. 925), *katalog działowy* «katalog rzeczowy dzielący piśmiennictwo na najogólniejsze działy, a w ich obrębie segregujący pozycje logicznie, chronologicznie lub alfabetycznie» (Dubisz, t. 2, 2003, s. 71), *katalog krzyżowy* «katalog łączący w jeden szereg alfabetyczny hasła autorskie, tytułowe oraz tematyczne» (Dubisz, t. 2, 2003, s. 71), *katalog przedmiotowy* «katalog rzeczowy zawierający spis piśmiennictwa ułożonego alfabetycznie według tematów» (Dubisz, t. 2, 2003, s. 71), *katalog rozumowany* «bibliografia, katalog, w których pozycje bibliograficzne są opatrzone notatką dotyczącą treści dzieła» (Dubisz, t. 3, 2003, s. 1063), *katalog rzeczowy* «sposób uporządkowania księgozbioru według zawartości tematycznej dzieł» (Dubisz t. 3, 2003, s. 1113), *katalog systematyczny* «katalog rzeczowy szeregujący według ustalonego schematu opisy dokumentów wraz z symbolami klasyfikacji» (Dubisz, t. 2, 2003, s. 71), *klocek* «kilka książek razem oprawionych» (Dubisz, t. 2, 2003, s. 128), *księgozbiór podręczny* «najczęściej używane książki wydzielone z ogólnego księgozbioru, z których można korzystać bezpośrednio w czytelni przy bibliotece» (Dubisz, t. 3, 2003, s. 254), *kwartant a* «księga rękopiśmienna formatu kwarto, tj. o wysokości grzbietu 20–30 cm» b) «księga dużego formatu» (Dubisz, t. 2, 2003, s. 378), *mikrokarta* «karta katalogowa zawierająca oprócz danych bibliograficznych mikroreprodukcje wybranych fragmentów tekstu książki» (Dubisz, t. 2, 2003, s. 655), *sygnatura* «znak cyfrowy lub literowy umieszczony na książce, określający jej miejsce w bibliotece» (Dubisz, t. 3, 2003, s. 1466), *sygnatura akcesyjna* «znak literowo-liczbowy umieszczony na książce, oznaczający wpisanie jej do księgi wpływów» (Dubisz, t. 1, 2003, s. 33), *system rzeczowy* «sposób uporządkowania księgozbioru według zawartości tematycznej dzieł» (Dubisz, t. 3, 2003, s. 1113), *układ rzeczowy* «sposób uporządkowania księgozbioru według zawartości tematycznej dzieł» (Dubisz, t. 3, 2003, s. 1113), *wolumen* «jednostka introligatorska, biblioteczna, odrębnie zszyta i oprawiona, obejmująca całość dzieła, jego poszczególne części lub tomy» (Dubisz, t. 4, 2003, s. 493), *wolumen* «jednostka introligatorska, biblioteczna, odrębnie zszyta i oprawiona, obejmująca całość dzieła, jego poszczególne części lub tomy» (Dubisz, t. 4, 2003, s. 493), *wolumin* «jednostka introligatorska, biblioteczna, odrębnie zszyta i oprawiona, obejmująca całość dzieła, jego poszczególne części lub tomy; wolumen» (Dubisz, t. 4, 2003, s. 493), *zszywka* «zszyte w jedną całość numery czasopisma, arkusze akt itp.» (Dubisz, t. 4, 2003, s. 1083).

Należy zauważyć, że w wymienionej grupie 27 jednostek leksykalnych są też takie, które mają podwójny kwalifikator. Należą do nich: *foliał*, *foliałowy* z kwali-

fikatorami *bibliot.*[ekoznawstwo, bibliotekoznawczy], *edytor.*[stwo, edytorski] oraz *klocek* z kwalifikatorami *środ.*[owiskowy, środowiskowo], *bibliot.*[ekoznawstwo, bibliotekoznawczy].

W analizowanym słowniku zawarto grupę jednostek leksykalnych z zakresu bibliotekoznawstwa opatrzonych innymi kwalifikatorami. Poniżej przytoczono przykłady wyrazów, którym przypisano odpowiednio kwalifikatory:

- *druk.*[arstwo, drukarski]: *elzewir* «książka wydana przez firmę Elzevierów, charakteryzująca się małym formatem, czystym drukiem i niską ceną» (Dubisz, t. 1, 2003, s. 825), *ósemka* a) «format bibliograficzny książki, której arkusz po złożeniu liczy osiem kart» b) „format biblioteczny książki, której wysokość wynosi 20-25 cm» (Dubisz, t. 2, 2003, s. 1354),
- *edytor.*[stwo, edytorski]: *adres bibliograficzny* «informacja o wydawcy, miejscu i czasie wydaniu utworu» (sic! – dopisek L.L.) (Dubisz, t. 1, 2003, s. 16), *adres wydawniczy* «informacja o wydawcy, miejscu i czasie wydaniu utworu» (sic! – dopisek L.L.) (Dubisz, t. 1, 2003, s. 16), *edycja* a) «ogłoszenie dzieła drukiem, wydanie płyty, kasety itp.», b) «jednorazowy nakład dzieła, jednorazowe wydanie płyty, kasety itp.; także: pojedynczy egzemplarz» (Dubisz, t. 1, 2003, s. 787), *faksymile* «dokładna reprodukcja dokumentu, rękopisu, rysunku, podpisu wykonana ręcznie, chemicznie lub mechanicznie; reprint» (Dubisz, t. 1, 2003, s. 872),
- *hist.*[oria, historyczny]: *annaly* «dawne roczniki lub kroniki» (Dubisz, t. 1, 2003, s. 87), *ksylograf* «książka powstała z kart odbitych jednostronnie techniką drzeworytniczą, znana przed książką drukowaną» (Dubisz, t. 2, 2003, s. 344);
- *inform.*[atyka, informatyczny]: *e-book* «utwór literacki, praca naukowa itp. dostępne w wersji elektronicznej» (Dubisz, t. 1, 2003, s. 784),
- *jęz.*[ykoznawstwo, językoznawczy]: *leksykografia* «ogół słowników danego języka, kraju, okresu itp.» (Dubisz, t. 2, 2003, s. 418),
- *książk.*[owy]: *czytelnictwo* «czytanie publikacji drukowanych, ujmowane jako zjawisko społeczne» (Dubisz, t. 1, 2003, s. 542), *dzieło* «utwór literacki, naukowy, muzyczny, artystyczny (zwykle dużej wartości)» (Dubisz, t. 1, 2003, s. 763), *księgozbiór* «zbiór książek, rękopisów, druków; biblioteka» (Dubisz, t. 2, 2003, s. 343),
- *lit.*[eraturoznawstwo, literacki]: *autobiografia* „opis własnego życia, niekiedy ujęty w formę fabularną” (Dubisz, t. 1, 2003, s. 151), *beletrystyka* «utwory literatury pięknej, twórczość prozatorska obejmująca powieść, nowelę, opowiadanie, reportaż literacki» (Dubisz, t. 1, 2003, s. 216), *literatura brukowa* «powieści popularne, senniki, horoskopy itp., pełniące funkcję rozrywkową, przeznaczone dla masowego odbiorcy» (Dubisz, t. 2, 2003, s. 454), *fantastyka* «twórczość literacka przedstawiająca świat i wydarzenia nierealne, nadprzyrodzone lub należące do odległej przyszłości» (Dubisz, t. 1, 2003, s. 880),

- *nauk.*[oznawstwo, nauka, naukoznawczy, naukowy]: *bibliotekoznawca* «specjalista w dziedzinie bibliotekoznawstwa» (Dubisz, t. 1, 2003, s. 249), *bibliotekoznawczy* «związany z bibliotekoznawstwem lub bibliotekoznawcą» (Dubisz, t. 1, 2003, s. 249),
- *pot.*[oczny, potocznie]: *bibliobus* «autobus przystosowany do pełnienia funkcji biblioteki objazdowej; bibliowóz» (Dubisz, t. 1, 2003, s. 248), *bibliowóz* «autobus przystosowany do pełnienia funkcji biblioteki objazdowej» (Dubisz, t. 1, 2003, s. 249), *bryk* «książka zawierająca streszczenie lektury szkolnej, rozwiązania zadań matematycznych, tłumaczenia tekstów obcych itp., używana przez uczniów nieoficjalnie» (Dubisz, t. 1, 2003, s. 332),
- *pras.*[a, prasowy]: *dwumiesięcznik* «pismo wychodzące co dwa miesiące» (Dubisz, t. 1, 2003, s. 730),
- *przestarz.*[ały]: *czytelnia* «biblioteka, wypożyczalnia książek», (Dubisz, t. 1, 2003, s. 542),
- *urz.*[ędowy]: *adiunkt* «tytuł zawodowy dyplomowanego pracownika dokumentacji i informacji naukowej oraz bibliotekarstwa; także: pracownik mający ten tytuł» (Dubisz, t. 1, 2003, s. 13–14), *inwentarz* «trwałe składniki majątku jednostki gospodarczej; dobro, dobytek, mienie gospodarskie» (Dubisz, t. 1, 2003, s. 1238), *katalogować* «sporządzać katalog, wpisywać, włączać do katalogu» (Dubisz, t. 2, 2003, s. 71), *kustosz* «pracownik muzeum lub biblioteki opiekujący się zbiorami» (Dubisz, t. 2, 2003, s. 372).

Należy dodać, że część z tych jednostek leksykalnych – podobnie jak wyrazy opatrzone kwalifikatorem *bibliot.*[ekoznawstwo, bibliotekoznawczy] – opatrzone więcej niż jednym kwalifikatorem. Wymienić tu należy wyrazy, którym jednocześnie przypisano kwalifikatory

- *druk.*[arstwo, drukarski], *edytor*:[stwo, edytorski], np.: *broszura* a) „druk o niewielkiej objętości, składający się z jednego lub kilku arkuszy (w Polsce do 4 arkuszy drukarskich, tj. do 64 stron), zszyty przez grzbiet, zwykle w miękkiej oprawie papierowej lub kartonowej”, b) «każda książka nieoprawiona lub w miękkiej, nietrwalej oprawie» (Dubisz, t. 1, 2003, s. 326), *dodruk* a) «dodatkowy druk części nakładu dzieła z zachowaniem formy drukarskiej; dodrukowanie» [...], b) «pozycje wydawnicze wydrukowane tą metodą» (Dubisz, t. 1, 2003, s. 635), *egzemplarz obowiązkowy* «egzemplarz książki, czasopisma itp. dostarczany bezpłatnie na podstawie przepisów prawnych przez drukarnię lub wydawcę ściśle określonym instytucjom (np. bibliotekom)» (Dubisz, t. 1, 2003, s. 792), *egzemplarz okazowy* «bezpłatny egzemplarz książki, czasopisma itp. wysyłany przez wydawcę w celach dokumentacyjnych lub reklamowych» (Dubisz, t. 1, 2003, s. 792),
- *przen.*[ośny, przenośnie], *pot.*[oczny, potocznie], np.: *cegła* a) «książka, na którą nie ma popytu, która leży w księgarni, nie znajdując nabywców» b) «książka o dużej objętości, często nieciekawa» (Dubisz, t. 1, 2003, s. 376).

Na koniec należy dodać, że wśród badanych przez mnie jednostek leksykalnych jest też dość duża grupa wyrazów nieopatrzonych żadnym kwalifikatorem, a więc takich, które choć upowszechniły się w języku ogólnym, wciąż są elementem słownictwa z zakresu bibliotekoznawstwa. Wymieńmy dla przykładu kilka takich jednostek: *album* «książka, zwykle ozdobnie wydana, zawierająca reprodukcje dzieł sztuki, rysunki, fotografie, zwykle opatrzone tekstem objaśniającym» (Dubisz, t. 1, 2003, s. 47); *alfabetyczny* «ułożony według kolejności liter alfabetu» (Dubisz, t. 1, 2003, s. 51); *atlas* «zbiór map, tablic, rysunków itp. wybranych tematycznie i wydanych w formie książki lub albumu» (Dubisz, t. 1, 2003, s. 142); *autor* «twórca dzieła literackiego, naukowego, dzieła sztuki, wynalazku itp.» (Dubisz, t. 1, 2003, s. 157); *bestseller* «książka, która w określonym czasie cieszy się nadzwyczajnym powodzeniem, jest najchętniej kupowana, przynosi największe zyski, niezależnie od swych wartości artystycznych; także: o takim utworze muzycznym, filmowym itp.» (Dubisz, t. 1, 2003, s. 224); *biblioteka* 1. «instytucja powołana do gromadzenia i udostępniania księgozbiorów; także: gmach, lokal takiej instytucji» 2. uporządkowany księgozbiór zgromadzony w danej instytucji lub będący prywatną własnością» (Dubisz, t. 1, 2003, s. 249); *bibliotekarz* «pracownik biblioteki» (Dubisz, t. 1, 2003, s. 249); *czasopismo* 1. «pismo periodyczne wydawane w stałych terminach (od tygodnika do półrocznika)» 2. «egzemplarz takiego pisma» (Dubisz, t. 1, 2003, s. 510); *czytelnik* 1. «ten, kto czytuje książki, czasopisma itp.» 2. «ten, kto wypożycza z biblioteki książki do czytania w domu» (Dubisz, t. 1, 2003, s. 542); *dwutygodnik* «czasopismo wychodzące co dwa tygodnie» (Dubisz, t. 1, 2003, s. 734); *encyklopedia* 1. «dzieło obejmujące zbiór wiadomości ze wszystkich dziedzin wiedzy lub z jednej dyscypliny, ułożony w hasłach alfabetycznie lub rzeczowo» 2. «zbiór wiadomości z zakresu danej dyscypliny nauki lub z różnych dziedzin» (Dubisz, t. 1, 2003, s. 832); *literatura* 1. «ogół dzieł pisanych, należących do kultury danego narodu, danej epoki; piśmiennictwo; także: twórczość artystyczna wyrażona w słowie pisanim, obejmująca prozę, poezję i dramat; literatura piękna» [...] 2. «ogół piśmiennictwa z zakresu danej nauki, specjalności, dotyczący jednego zagadnienia» (Dubisz, t. 2, 2003, s. 454–455).

Przeprowadzone powyżej rozważania skłaniają do postawienia co najmniej kilku wniosków. Po pierwsze, że słownictwo z zakresu bibliotekoznawstwa obejmuje jednostki leksykalne opisujące w różnych aspektach na przestrzeni dziejów zbiory biblioteczne, miejsca ich udostępniania, tych, którzy te zbiory udostępniają, oraz ich użytkowników.

Po drugie, słownictwo z zakresu bibliotekoznawstwa bardzo późno, bo dopiero w XXI wieku, zaczęło być w sposób systematyczny wyodrębniane w słownikach języka polskiego za pomocą kwalifikatora *bibliot.[ekoznawstwo, bibliotekoznawczy]*. Po raz pierwszy wprowadzono ten kwalifikator w *Uniwersalnym słowniku języka polskiego* pod red. Stanisława Dubisza. Odnajdujemy go również w późniejszym od

zbioru Dubisza, internetowym *Wielkim słowniku języka polskiego* pod red. Piotra Żmigrodzkiego.

Po trzecie, wyrazów opatrzonych w dziele Stanisława Dubisza kwalifikatorem *bibliot.[ekoznawstwo, bibliotekoznawczy]* jest stosunkowo niewiele, co nie jest równoznaczne z tym, że jednostek leksykalnych z tej dziedziny wiedzy w analizowanym słowniku jest również mało.

Po czwarte, słownictwo z zakresu bibliotekoznawstwa w *Uniwersalnym słowniku języka polskiego* często posiada inne niż bibliotekoznawcze kwalifikatory albo – jako słownictwo współnoodmianowe – nie ma żadnego kwalifikatora.

Po piąte, różne sposoby kwalifikowania w słowniku Dubisza jednostek leksykalnych obecnych na co dzień w języku zawodowym bibliotekoznawców dowodzą, że słownictwo to jest wspólnym dobrem wielu dziedzin wiedzy oraz języka ogólnopolskiego.

Bibliografia

- Bańko, M. (red.) (2000). *Inny słownik języka polskiego*. T. 1: A–Ó. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Czapnik G., Gruszka, Z. (oprac.), Tadeusiewicz, H. (współpr.) (2011). *Podręczny słownik bibliotekarza*. Warszawa: SBP.
- Doroszewski, W. (red.) (1958). *Słownik języka polskiego*. T. 1: A–Ć. Warszawa: PAN.
- Dubisz, S. (red.) (2003). *Uniwersalny słownik języka polskiego*. T. 1–4. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Dunaj, B. (red.) (1996). *Słownik współczesnego języka polskiego*. Warszawa: Wilga.
- Karłowicz, J., Kryński, A.A., Niedźwiedzki, W. (red.) (1900–1927). *Słownik języka polskiego*. T. I–VIII. Warszawa. Pobrano z: <http://leksykografia.uw.edu.pl/slowniki/35/sownik-jezyka-polskiego-warszawa-1900-1927> (7.04.2018).
- Knapiesz, G. (Knapski; Gregorius Cnapius) (1621). *Thesaurus polono-latino-graecus seu promptuarium lingua Latinae et Graece [...]*. Cracoviae [Kraków]: F. Caesario. Pobrane z: <http://www.leksykografia.uw.edu.pl/slowniki/39/thesaurus-polono-latino-graecus-krakow-1621> (7.04.2018).
- Linde, S. B. (1807–1814). *Słownik języka polskiego*. Warszawa. Pobrano z: <http://www.leksykografia.uw.edu.pl/slowniki/37/sownik-jezyka-polskiego-warszawa-1807-1814> (7.04.2018).
- Maczyński, J. (Ioannes Macziński) (1564). *Lexicon Latino Polonicum ex optimis Latinae linguae Scriptoribus concinnatum [...]*. [Konigsberg]: Typographus Ioannes Daubmanus, Regiomonti Borussiae. Pobrano z: <http://www.leksykografia.uw.edu.pl/slowniki/40/lexicon-latino-polonicum-konigsberg-1564> (7.04.2018).

Słownik języka polskiego, obejmujący: oprócz zbioru właściwie polskich, znaczną liczbę wyrazów z obcych języków polskiemu przyswojonych; nomenklatury tak dawne, jak też nowo w użycie wprowadzone różnych nauk, umiejętności, sztuk i rzemiosł; nazwania monet, miar i wag główniejszych krajów i prowincji; mitologję plemion słowiańskich i innych ważniejszych, tudzież oddzielną tablicę słów polskich nieforemnych z ich odmianą; do podręcznego użytku wypracowany przez Aleksandra Zdanowicza, Michała Bohusza Szyszkę, Januarego Filipowicza, Walerjana Tomaszewicza, Florjana Czepielińskiego i Wincentego Korotyńskiego, z udziałem Bronisława Trentowskiego. Wydany staraniem i kosztem Maurycego Orgelbranda. Wilno 1861.

Troc, M.A. (1764). *Nowy dykcjonarz, to jest mownik polsko-niemiecko-francuski z przydatkiem przysłów potocznych, przestroż gramatycznych, lekarskich, matematycznych, fortifikacyjnych, żeglaskich, lowczych i inszym naukom przyzwoitych wyrazow.* T. 3. Lipsk. Pobrano z: <http://www.leksykografia.uw.edu.pl/slowniki/38/nowy-dykcjonarz-to-jest-mownik-polsko-niemiecko-francuski-lipsk-1764> (7.04.2018).

Walczak, B. (1988). Kwalifikatory w słownikach języka polskiego. W: M. Basaj (red.), *Wokół języka. Rozprawy i studia poświęcone pamięci profesora Mieczysława Szymczaka* (s. 413–422). Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Żbikowska-Migoń, A., Skalska-Zlat, M. (red.) (2017). *Encyklopedia książki.* T. 1. *Eseje A–J.* Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Żmigrodzki, P. (red.) (2018). *Wielki słownik języka polskiego.* Pobrano z: <http://wsjp.pl/> (4.04.2018).

LEXICAL UNITS IN THE FIELD OF LIBRARY SCIENCE IN THE
UNIWERSALNY SŁOWNIK JĘZYKA POLSKIEGO, EDITED BY STANISŁAW
DUBISZ

Abstract

The aim of the article is to analyze words and expressions in the field of library science contained in the *Uniwersalny słownik języka polskiego*, edited by Stanisław Dubisz. First of all, I'm interested in which of them have the library qualifier. Secondly, are there other lexical units in the field of library science in this dictionary but with other qualifiers. Thirdly, are there any words and expressions in the field of library science in the title dictionary that do not have any qualifiers.

Keywords: expression, lexical unit, library science, qualifier, word

Abstrakt

Celem artykułu była analiza wyrazów i wyrażeń z zakresu bibliotekoznawstwa zawartych w *Uniwersalnym słowniku języka polskiego* pod red. Stanisława Dubisza. Interesuje mnie przede wszystkim to, które z nich opatrzone są w tym zbiorze kwalifikatorem *bibliot.[eko]znawstwo, bibliotekoznawczy*] oraz czy zawarte są w nim inne jednostki leksykalne charakterystyczne dla wskazanej dyscypliny naukowej, a sygnowane odmiennymi kwalifikatorami lub nieopatrzone żadnym z nich.

Słowa kluczowe: bibliotekoznawstwo, jednostka leksykalna, kwalifikator, wyraz, wyrażenie